

Svenskt Vattens slutsatser och kommentarer

Investeringsbehov och framtida kostnader för kommunalt
vatten och avlopp - en analys av investeringsbehov 2020–2040

Oktober, 2020

Svenskt
Vatten

Pengar, folk och organisation behövs för att klara vatten och avlopp

Investeringsbehovet i VA-sektorn har ökat från 16 till 23 miljarder per år. Befolkningen ökar, likaså samhällets krav och klimatförändringen. Det sätter tryck på verksamheten. Stora prisökningar, låga taxehöjningar, brist på personal och svaga organisationer är också viktiga förklaringar till den oroande utvecklingen. De största behoven finns i ett gammalt ledningsnät samtidigt som klimatförändringar, nya miljöregler och orimliga skillnader mellan kommunerna ökar kraven både på finansiering, kompetens och kapacitet. Men kloka beslut idag kan också bli steg mot en grön omställning och en verklig cirkulär ekonomi.

Inledning

Svenskt Vatten är branschorganisation för landets viktigaste livsmedelsproducenter och miljövårdsföretag – VA-organisationerna. Våra medlemmar är alla kommuner, kommunalförbund och kommunägda bolag som ansvarar för att producera och distribuera 140 liter dricksvatten varje dygn till ca 9 miljoner svenskar. De renar deras avloppsvatten, producerar 35 procent av all biogas i Sverige och återför stora mängder näringsämnen till det svenska jordbruket.

År 2017 beställde Svenskt Vatten rapporten “Investeringsbehov och framtida kostnader för kommunalt vatten och avlopp” med syfte att analysera och bedöma framtida investeringsbehov och effekter inom VA-branschen. Rapporten togs fram av bland annat

RISE, Research Institutes of Sweden. Slutsatserna om nödvändigheten av kraftigt höjda investeringsnivåer och i genomsnitt en fördubbling av taxorna för vatten och avlopp på 20 års sikt, väckte berättigad uppmärksamhet.

I år, 2020, har en förnyad, uppdaterad och utvecklad analys av det framtida investeringsbehovet utförts på Svenskt Vattens uppdrag. Rapporten har denna gång tagits fram av konsultföretaget Sweco tillsammans med andra experter. Den är omfattande och detaljrik och kan läsas självständigt av den särskilt intresserade.

Svenskt Vatten har gjort en kortfattad sammanställning av våra slutsatser och kommentarer utifrån rapporten. Det är den du håller i din hand nu.

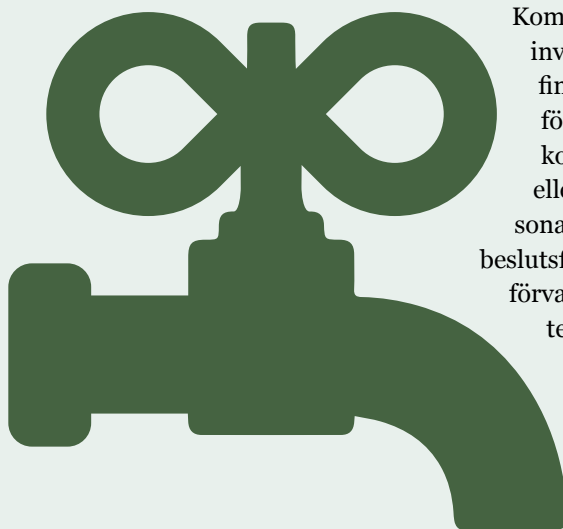
Bakgrundsfaktorer om kommunalt vatten och avlopp (VA)

Sveriges kommuner har en lagstadgad skyldighet att leverera dricksvatten och rena avloppsvatten för de allra flesta som bor i Sverige. Det sker till självkostnad utan vinstintresse och betalas genom taxor (avgifter) från de som är anslutna – inte kommunalskatt. Det är den tjänst kommunerna erbjuder som människor är mest nöjda med, betydligt mer än vård, skola och omsorg. Den dagliga driften fungerar och det kommer vatten ur kranen dygnet runt, året om.

Men ledningarna som räcker fem varv runt jorden och flera tusen, ibland mycket små, vatten- och avloppsreningsverk börjar bli gamla och slitna.

Mycket byggdes ut med generösa statliga bidrag under 50-, 60- och 70-talet och anläggningarna är idag ofta helt avskrivna men fortfarande i drift. Det i sin tur betyder att VA-taxorna i många kommuner är konstlat låga. Man har inte kostnadstäckning på ett långsiktigt och hållbart sätt.

Samtidigt råder helt olika förutsättningar över landet och stora skillnader i taxorna.

Mellan den dyraste och den billigaste kommunen skiljer det nästan 400 procent. En gles och utspridd kommun med minskande befolkning och upp till 100 meter ledning per ansluten har naturligtvis helt andra förutsättningar än en tät och expansiv storstadskommun som kan dela dricksvattenproduktion och avloppsrening med kanske en miljon andra invånare. Och bara sex meter ledning per ansluten.

Den faktiska ökningen av investeringsutgifterna som skett sedan den förra rapporten 2017, beror inte i första hand på att fler meter ledning bytts ut - utan på att varje meter ledning blivit dyrare.

Kommunerna planerar för ökade investeringar, och har kanske finansieringen klar, men genomförandegraden är låg. I små kommuner ska ibland bara en eller två personer leda driftspersonal, stämman av med politiska beslutsfattare, samordna med andra förvaltningar och utreda, projektera och genomföra investeringsprojekten. Det faller på sin egen orimlighet.

Ändrade förutsättningar för vatten och avlopp

Förutsättningar för kommunerna avklara av sitt uppdrag påverkas ständigt av yttre och inre faktorer.

Ett förändrat klimat påverkar tillgången till rent vatten och ökar riskerna för skyfall och översvämningar. För lite vatten innebär torka som leder till vattenbrist. För mycket vatten ger mer organiskt material i vatten dragen och kan förorena vattentäkter. För varmt vatten ger försämrad råvattenkvalitet med risk för tillväxt av mikroorganismer. Översvämningar och höjda vattennivåer hotar enskilda fastigheter, städer och tätorter på ett helt annat sätt än tidigare.

Hotbilden och säkerhetsfrågorna för en så vital samhällsfunktion som vattenförsörjningen är helt andra idag. Sårbarhet och risk tar sig nya uttryck och det handlar inte bara om fysiska eller digitala intrång och störningar. Sjukdomar som drabbar nyckelpersonal eller hittills okända ämnen som hamnar i vattnet är en realitet. Det räcker inte längre med ett hänglås på gallergrinden.

Sammantaget ökar befolkningen i Sverige, men

mycket ojämnt fördelat. Det ställer helt olika krav på en kommun med ett VA-system utbyggt för en kanske dubbelt så stor befolkning, jämfört med en där bostadsproduktionen går på högvarv och invånarantalet ökar med tusentals personer varje år. Båda kommunerna har i princip samma krav och förväntningar på sig från myndigheter och invånare.

Nya och skärpta krav, både på nationell och europeisk nivå, påverkar också. Rening av kemikalier och läkemedelsrester eller återföring av näringsämnen för att undvika övergödning kostar stora pengar. Det senare och produktion av biogas, är konkreta exempel på hur VA verkligen kan bidra till ett cirkulärt samhälle.

Det finns ett stigande behov av och en förväntan på att VA ska vara delaktiga i samhällsplaneringen. I stället för att komma in sent i samhällsbyggnadsprocessen, måste frågor om kapacitet och förmåga att hantera både värme, torka, skyfall och översvämningar finnas med från början. Det gäller kanske särskilt i stora, komplicerade bostads- eller infrastrukturprojekt i tätta städer.

Investeringsbehoven i kronor och ören fram till 2040

Analysen från 2017 visade att investeringsnivån på 12 miljarder kronor per år i Sverige behövde ökas till 16 miljarder. Idag 2020 ligger investeringsutgifterna på 16 miljarder kronor per år. Men ökningen beror snarare på prisökningar än höjd investeringsvolym. Underskattade behov, långdragna tillståndprocesser, ökade regelkrav samt få och dyra anbud verkar kostnadsdrivande.

Bedömningen i 2020 års förnyade analys är att dagens nivå på 16 miljarder kronor per år behöver stiga till en nivå av närmare 23 miljarder kronor per år i dagens penningvärde, varje år till 2040. Det motsvarar en nivå runt 40 procent över dagens, under hela den kommande tjugoförårsperioden.

Reinvesteringar i verk och ledningsnät utgör den övervägande delen, nästan 13 miljarder, eller 56 procent. Det är behov av att ersätta gammalt och utslitet och mest pengar behövs för ledningsnätet, rören i marken. Den siffran ska ställas mot ett återanskaffningsvärde på totalt 820 miljarder och en beräknad teknisk livslängd på i snitt 50–70 år.

Reinvesteringar beslutar politikerna i kommunen (VA-bolaget) helt själva om. Det finns ingen tillsynsmyndighet eller särskild skyldighet att ersätta gamla rör efter en viss tid. Om utrymmet för investeringar är litet så går det att skjuta det framför sig.

Nyinvesteringar som beror på ökning och omfördelning av befolkningen, utgör drygt 7 miljarder eller 33 procent av investeringsbehovet. Det är nya ledningar till nya bostäder men också anslutning av befintliga fastigheter, oftast i fritidshusområden under omvandling. Även nya eller utbyggda vattenverk och avloppsreningsverk kan behövas när befolkningen växer eller nya krav, exempelvis för klimatanpassning, tillkommer.

Dessa nyinvesteringar är kommunen enligt lag skyldiga att göra. Det betyder att om utrymmet och kapaciteten är begränsad, då kommer oftast anslutning av nya bostäder före utbyte eller förnyelse av gamla ledningar.

Utmaningarna för att klara av nödvändiga investeringar i vatten och avlopp

De tre stora utmaningarna framöver kan sammanfattas med: Det behövs mer pengar, ny personal med delvis annan kompetens och det behövs en förändrad organisation.

Jämfört med rapporten 2017 så kvarstår behovet av i princip fördubblade taxor i dagens penningvärde till 2040. Förutom de ökade investeringarna så behöver VA-organisationerna förstärka sin kapacitet och behovet av nya och utvecklade tjänster kopplade till drift och underhåll ökar. Den totala kostnaden för kommunalt VA i Sverige beräknas öka från dagens 20 miljarder kronor till 37 miljarder kronor per år. Skillnaderna mellan olika kommuner kommer att bli än större.

Specifikt kommer kapitalkostnaderna, räntor och avskrivningar, att nära nog fördubblas till 2040. Förenklat beror det på att avskrivna tillgångar ersätts med lånefinansierade. Det i sin tur innebär för många kommuner att räntekänsligheten och därmed risken för skenande kostnader ökar.

De senaste åren har taxehöjningarna i genomsnitt inte legat på den nödvändiga nivån på ungefär 4 procent per år. De kommuner som

genom taxehöjningar skaffat sig ekonomiskt utrymme för nödvändiga investeringar upplever ofta att anbudet ligger högt eller till och med ibland uteblir helt. Andra kommuner har inte kapacitet eller kompetens att utreda, planera och genomföra projekten. Genomförandegraden på de planerade projekten ligger i snitt på cirka 70 procent, i vissa kommuner nedåt 50 procent.

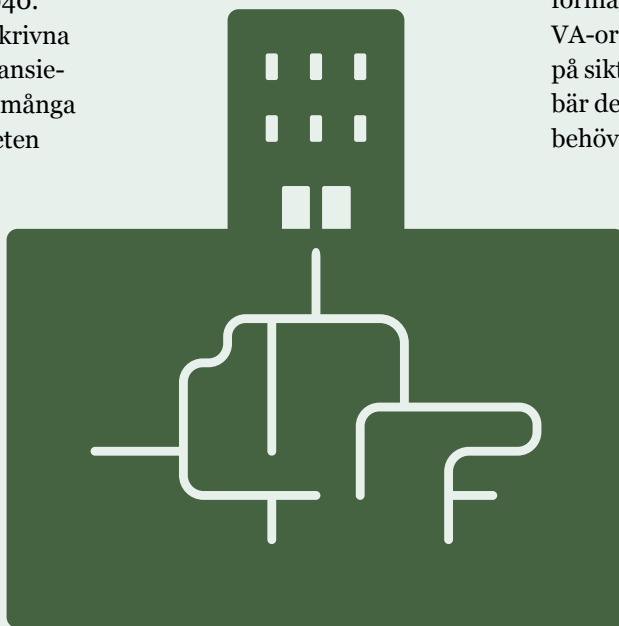
Kompetensförsörjningen i VA-sektorn är en kritisk faktor för att klara de framtida investeringarna. Pensionsavgångarna är höga beroende på medarbetarnas ålder och nyrekryteringen räcker inte till. Samtidigt förändras kraven på vilken sorts kompetens och på vilken nivå som personalen måste

ha. Det finns också en betydande obalans mellan kommuner, där en del överhuvudtaget inte får några kvalificerade sökanden till lediga tjänster, medan andra upplever en stenhård konkurrens från andra branscher och sektorer. Oavsett så måste alla VA-organisationer vara attraktiva arbetsgivare för att locka och behålla personal med rätt kompetens.

Förmågan att klara av investeringar och att även i framtiden kunna säkra hållbara vattentjänster hänger tätt samman med VA-organisationens kapacitet. I klartext krävs det större organisationer med fler medarbetare med rätt kompetens. Särskilt i de små kommunerna kommer detta att vara nästintill oöverstigligt.

Enligt Svenskt Vatten är förmågan att skapa starka VA-organisationer helt avgörande på sikt. I de allra flesta fallen innebär det att kommuner och bolag behöver utveckla samverkan med

andra. En mycket grov förenkling, men med rejäl faktagrund, säger att en VA-organisation behöver ett befolkningssunderlag på minst 50 000 invånare för att klara av sitt uppdrag på ett hållbart sätt - även i framtiden.

Svenskt Vattens förslag på åtgärder

Vår uppfattning är att det behövs åtgärder inom finansiering, kompetensförsörjning och organisation. De här tre hänger tätt samman och påverkar varandra.

VA-taxorna i Sveriges kommuner behöver till 2040 i snitt fördubblas i dagens penningvärde. Många kommuner har redan idag tillräckliga taxor och därmed de ekonomiska musklerna att klara sina åtaganden, medan det för andra väntar ett stålbad.

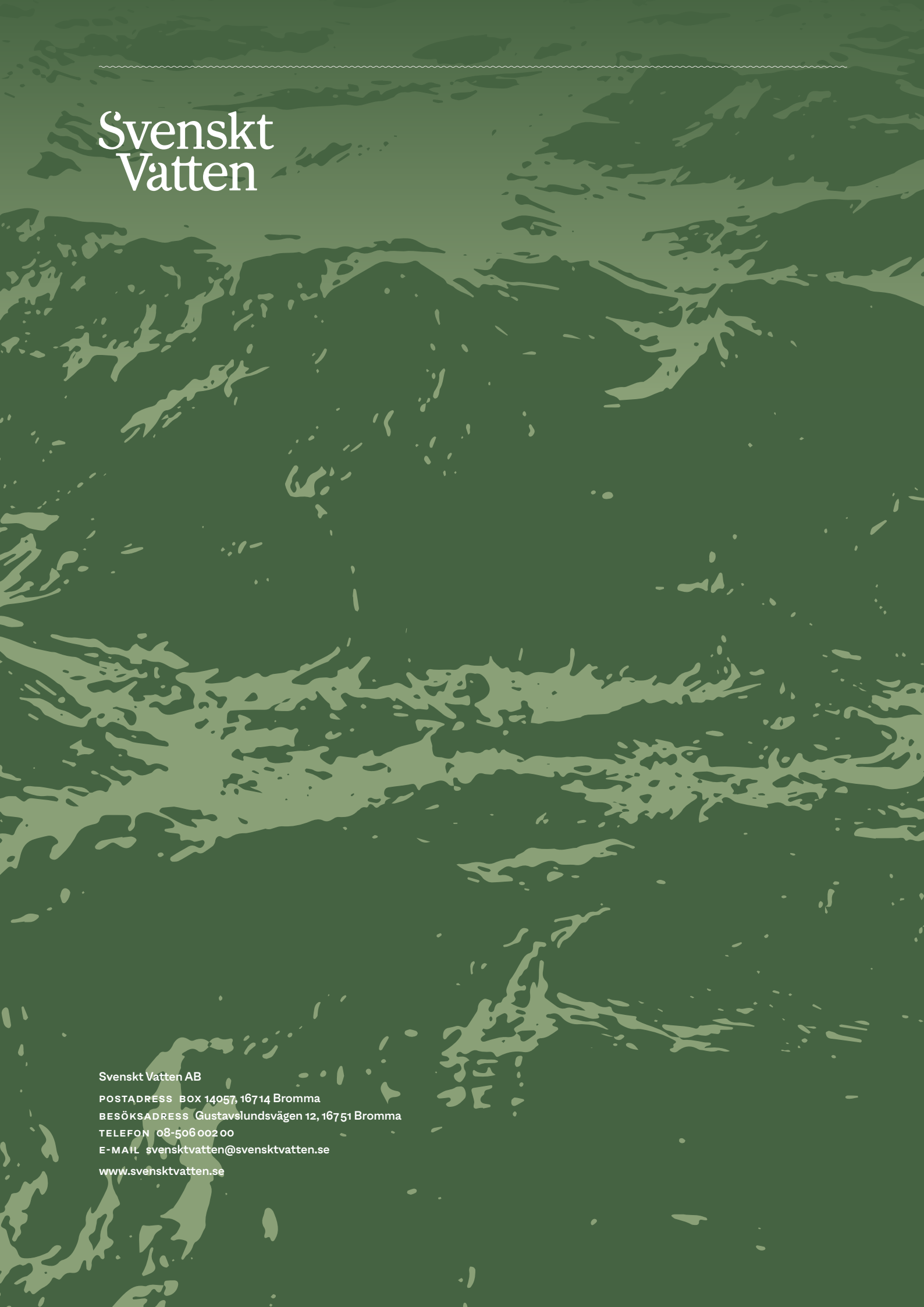
Flera behöver också vara med och betala för avloppsrening och klimatanpassning. Principen om att förorenaren ska betala måste tillämpas så att till exempel läkemedelsindustrin eller försvaret faktiskt är med och bidrar till rening eller sanering förorsakad av deras produkter eller verksamheter. Fastighetsägare behöver bli skyldiga att bekosta och genomföra åtgärder för klimatanpassning på den egna fastigheten.

Nu och i framtiden behöver fler människor uppmärksammas på värdet och nyttan av att arbeta i VA-branschen. Ny och högre kompetens kommer att behövas jämfört med tidigare och en VA-organisation måste klara av inte bara drift utan också utveckling, digitalisering, planering och projektgenomförande. För detta måste man vara en attraktiv arbetsgivare. Att öka kännedomen och höja intresset för branschen är en av Svenskt Vattens och dess medlemmars viktigaste uppgifter.

För att uppnå de nödvändiga större, starkare och mer attraktiva VA-organisationerna behöver hinder undanröjas. De största hindren för samverkan mellan kommuner kan ibland vara av mer subtil och informell karaktär, men det finns också konkreta problem. Reglerna om balanskrav på bara tre år behöver ändras och en gemensam taxa för flera kommuner bli möjlig.

Det kommer att vara de små kommunerna som har störst nytta av att verka i ett större, och därmed även mindre konsultberoende, sammanhang. Staten har en särskilt betydelsefull roll i att driva på utvecklingen mot kraftfullare VA-organisationer. Alla tänkbara incitament som kan bidra till detta behöver övervägas. Ytterst handlar det om att ge alla i Sverige en säker, rättvis och jämlik tillgång till vatten.

Svenskt Vatten

Svenskt Vatten AB

POSTADRESS BOX 14057, 16714 Bromma

BESÖKSADRESS Gustavslundsvägen 12, 16751 Bromma

TELEFON 08-506 002 00

E-MAIL svensktvatten@svensktvatten.se

www.svensktvatten.se